

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عرصه عمومی و خصوصی
در فقه شیعه

محمد پزشکی

فهرست مطالب

سخنی با خواننده ۱۱

۱

طرح پژوهش

طرح مسئله و پرسش‌های اصلی و فرعی ۱۵

پیشینه پژوهش ۲۷

روش‌شناسی و روش پژوهش ۴۰

سازماندهی پژوهش ۴۱

۲

موضوع‌شناسی عرصه عمومی و عرصه خصوصی

عرصه عمومی و عرصه خصوصی به مثابه موضوع جدید یا متجدد؟ ۵۳

تحلیل زبانی و تبارشناسی عرصه عمومی و عرصه خصوصی مدرن ۵۳

۳

حکومت شرعی

اصطلاح‌شناسی دولت در فقه شیعه ۷۲

۱. حاکم ۷۳
۲. امام ۷۵
۳. فقیه ۷۶
۴. سلطان ۷۸
۵. ناظر ۸۰
۶. نائب الغیبه ۸۲
۷. والی ۸۳
- اصطلاح «دولت» جدید در فقه سیاسی شیعه ۸۴

۴

امور حسبیه

۱. اصطلاح‌شناسی جامعه مدنی به مثابه عرصه عمومی ۹۲
۲. اصطلاح‌شناسی «حسبه» و قلمرو مفهومی آن ۹۷
- ۱-۲. معانی اصطلاحی حسبه ۹۸
- ۲-۲. مبانی فقهی حسبه ۱۰۱
- ۳-۲. امور حسبی و مصلحت ۱۰۴
- ۴-۲. مسئولیت در امور حسبی ۱۰۶

۵

ظرفیت سنجی عرصه عمومی و عرصه خصوصی با عناوین حکومت و امور حسبه

- شاخص‌بندی مفاهیم عرصه عمومی، عرصه خصوصی و امر حسبی ۱۲۷
- الف) عرصه عمومی ۱۲۷
- ب) عرصه خصوصی ۱۲۸

- پ) امر حسبی ۱۲۸
- شاخص‌بندی امر حسبی بر اساس دیدگاه حداقلی ۱۳۰
- شاخص‌بندی امر حسبی بر اساس دیدگاه حداکثری ۱۳۰
- ظرفیت‌سنجی عرصه عمومی با امور حسبی ۱۳۱
- ظرفیت‌سنجی عرصه خصوصی با امور حسبی ۱۳۳

۶

عرصه عمومی، عرصه خصوصی و قواعد عام سیاسی

- قواعد عمومی فقه ۱۳۷
- قواعد عام سیاسی ۱۳۹
۱. قاعده نفی ولایت بر دیگران ۱۴۰
 ۲. قاعده برابری ۱۴۵
 ۳. قاعده شورا ۱۴۹
 ۴. قاعده مصلحت ۱۵۳
 ۵. قاعده نفی سییل ۱۵۶

۷

عرصه عمومی، عرصه خصوصی و قواعد عام اجتماعی و فرهنگی

- قواعد عام اجتماعی و فرهنگی ۱۶۱
۱. قاعده تعاون و همیاری ۱۶۲
 ۲. قاعده عدالت ۱۶۴
 ۳. قاعده حفظ نظام ۱۶۶

۴. قاعده تولّا و تبرّا ۱۷۰
۵. قاعده وفای به عقود ۱۷۵

۸

عرصه عمومی، عرصه خصوصی و قواعد عام اقتصادی

- قواعد عام اقتصادی ۱۷۷
۱. قاعده سلطنت ۱۷۸
۲. قاعده احسان ۱۸۲
۳. قاعده حرمت مال و عمل مسلمانان ۱۸۴

۹

عرصه عمومی، عرصه خصوصی و قواعد عام روشی

۱. قاعده تقدیم اهم بر مهم ۱۸۷
۲. قاعده تلازم بین حکم عقل و حکم شرع ۱۸۹
۳. قاعده لاضرر ۱۹۱

۱۰

عرصه عمومی، عرصه خصوصی و قواعد عام فقه: ساختار عمومی قواعد فقه سیاسی

- عرصه عمومی و عرصه خصوصی و ساختار عمومی قواعد فقه در نظام سیاسی ۱۹۶
- عرصه عمومی و عرصه خصوصی و ساختار عمومی قواعد فقه در نظام اجتماعی ۲۰۲
- عرصه عمومی و عرصه خصوصی و ساختار عمومی قواعد فقه در نظام اقتصادی ۲۰۴
- عرصه عمومی و عرصه خصوصی و ساختار عمومی قواعد روشی فقه سیاسی ۲۰۶

۱۱

عرصه عمومی، عرصه خصوصی و ملاکات احکام

- عرصه عمومی و عرصه خصوصی به لحاظ مقاصد کلی شریعت ۲۱۳
- عدالت به مثابه بنیان قلمرو عمومی و عرصه خصوصی و تأسیس دولت ۲۱۳
- امر به معروف و نهی از منکر به مثابه بنیان قلمرو عمومی و عرصه خصوصی و
- تأسیس دولت ۲۱۴
- مصلحت به عنوان بنیان قلمرو عمومی و عرصه خصوصی ۲۱۶
- شورا و بیعت به عنوان بنیان قلمرو عمومی و عرصه خصوصی ۲۱۶
- نتیجه گیری ۲۲۱
- مفردات و عناصر نظریه پردازی در باب عرصه عمومی و عرصه خصوصی ۲۲۳
- امکان یا امتناع عرصه عمومی و خصوصی ۲۲۵
- فهرست منابع ۲۳۱
- نمایه ۲۴۱
- اصطلاحات ۲۴۱
- اشخاص ۲۴۷
- مکان ها ۲۵۰
- کتاب ها ۲۵۱

سخنی با خواننده

پیروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی نویدبخش حضور فعال دین در عرصه‌های سیاسی - اجتماعی بود. این تفکر، در سطح ملی ترسیم‌کننده هویت دینی - ملی و حیات سیاسی - اجتماعی ایرانیان، و در سطح فراملی تبیین‌کننده ضرورت بازسازی تمدن اسلامی و ضرورت اعاده هویت و عزت به مسلمانان در دوران معاصر بود. ترسیم هویت دینی - ملی و تلاش برای بازسازی تمدن اسلامی، پرسش‌ها و معضلاتی جدید را در دو سطح مذکور به وجود آورد که تاکنون منابع دینی و دین‌داران در عرصه علوم و مراکز علمی با آن به طور جدی مواجه نشده بودند. پاسخگویی به این پرسش‌ها و معضلات، بی‌تردید نیازمند بازنگری در مبانی و بینش حاکم بر علوم رایج انسانی و اجتماعی در کنار بازگشتی روشمند و نقادانه به سنت فکری است. این بازنگری ضمن فراهم‌ساختن زمینه‌های لازم برای بهره‌گیری از توانمندی‌های سنت و دانش سنتی، امکان استفاده از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های علوم جدید در دوران معاصر را به ارمغان می‌آورد؛ بنابراین وظایف مراکز علمی و پژوهشی در جمهوری اسلامی، بسی سنگین است. این مراکز از سویی، رسالت پاسخگویی به پرسش‌ها و معضلات فکری را برعهده

دارند و از سوی دیگر، به فرهنگ‌سازی و تولید فکر و اندیشه به‌عنوان عناصر و لوازم اصلی احیای تمدن اسلامی باید اولویت دهند.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی نیز با تلاش برای پاسخگویی به پرسش‌ها و معضلات فکری مربوط به حوزه پژوهشی خود و به‌منظور فراهم‌ساختن زمینه‌های لازم برای بازتولید فرهنگ سیاسی - دینی و ارائه دانش سیاسی مبتنی بر منابع اسلامی، هویت‌شناسی و هویت‌سازی در زمینه‌های فلسفه سیاسی، فقه سیاسی و علوم سیاسی را مهم‌ترین هدف خود می‌داند. این پژوهشکده با فراهم‌کردن زمینه‌های رشد نیروی انسانی در عرصه پژوهش‌های سیاسی با رویکردهای فلسفی، فقهی و علمی، تلاش می‌کند در جهت عزم و اراده ملی برای احیای تمدن اسلامی گام بردارد.

اثر حاضر محصول تلاش فکری پژوهشگر فرهیخته آقای دکتر محمد پزشکی با هدف شناخت ادبیات موجود فقهی درباب عرصه عمومی و خصوصی، تجزیه و تحلیل میراث فقهی - سیاسی موجود و تمهید مقدمات برای نظریه‌پردازی در این موضوع به نگارش درآمده است.

بی‌تردید اجرای این پژوهش و غنای علمی آن مدیون تلاش‌های ارزنده مدیر محترم گروه فقه سیاسی آقای دکتر منصور میراحمدی، ناظر محترم آقای دکتر محمود شفیعی، ارزیابان محترم آقایان دکتر محسن رضوانی و دکتر سید علی میرموسوی، مدیر محترم امور پژوهشی آقای رجب‌علی اسفندیار، کارشناس محترم گروه آقای محمود فلاح و متصدیان اجرایی پژوهشکده است که جای دارد از زحمات و تلاش‌های آنان قدردانی کنیم. همچنین از ریاست محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی حجت الاسلام والمسلمین آقای حسین توسلی تشکر می‌کنم که بدون حمایت و مساعدت‌های بی‌دریغ و مؤثر ایشان پژوهش حاضر به سرانجام نمی‌رسید.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی، در جهت حیات و بالندگی علم و دانش، آثار خود را در اختیار جامعه علمی قرار می‌دهد، پیشاپیش از انتقادات و پیشنهادها علمی همه استادان، صاحب‌نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌های علمی موجبات رشد و پویایی فرهنگ سیاسی - دینی و زمینه‌های گسترش اندیشه سیاسی اسلام را فراهم سازد.

دکتر نجف لک‌زایی

مدیر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی